

معنا و ماهیت سود

در نظر سودگرایان

سید محمد حسینی سورکی

مقدمه

اخلاق هنجاری^۱ یکی از شاخه‌های مهم فلسفه اخلاق^۲ به شمار می‌رود. نظریه‌های اخلاق هنجاری در صدد ارائه ملاکی برای تعیین و تبیین حسن و قبح و الزامات اخلاقی و دفاع فلسفی از آن ملاک هستند.^۳

عمده نظریه‌های اخلاق هنجاری زیرمجموعه یکی از سه نظریه مهم اخلاقی ذیل قرار می‌گیرند. الف) فضیلت‌گرایی یا اخلاق فضیلت‌مدار،^۴ این نظریه پر سابقه‌ترین نظریه در اخلاق هنجاری است که به ارسطو برمی‌گردد و در دوره معاصر با مقاله مشهور الیزابت آنسکام^۵ (۱۹۱۹-۲۰۰۱م) در سال (۱۹۵۷م) با عنوان «فلسفه اخلاق جدید»^۶ دوباره احیا شد. ^۷ این نظریه اخلاقی بر منش انسانی و ارزش‌های درونی اخلاقی و کسب ملکه فضیلت و زندگی فضیلت‌مندانه تأکید می‌کند، و به طور کلی، نظریه اخلاقی ای فاعل محور^۸ است.^۹

ب) نظریه‌های وظیفه‌گرایانه^{۱۰} که اخلاق کانت یکی از مشهورترین و معتبرترین آنها به شمار می‌رود، البته نظریه‌های دیگری همچون نظریه امر الهی^{۱۱} و نظریه شهودگرایی^{۱۲} دیوید راس (W.D. Ross، ۱۸۷۷-۱۹۷۱م) را هم می‌توان از جمله آنها دانست. در همه این دیدگاه‌ها بر

وجود وظایف و الزامات اخلاقی مطلق و ارزش‌های ذاتی اخلاقی بدون توجه به آثار و نتایج مترتب بر افعال تأکید می‌شود.

ج) نظریه‌های غایت‌گرایانه^{۱۳} که ملاک درستی^{۱۴} و نادرستی و به طور کلی، منوط به ارزیابی ارزشی اخلاقی در مورد افعال و رویه‌های رفتاری آدمی را بررسی نتایج و پیامدهای محتمل یا مقطوع و متوقع آن می‌دانند. به بیان دیگر، بر طبق این نظریه‌ها ارزیابی اخلاقی افعال و اعمال تنها باید بر اساس محاسبه و ارزیابی نتایج و پی‌آمدهای آنها صورت گیرد. ۱۵ پیامدگرایی^{۱۶} را می‌توان از نظریه‌های مهم غایت‌گرا و نتیجه‌گرا به حساب آورد.

سودگرایی اخلاقی^{۱۷} نظریه‌ای اخلاقی است که در زمره نظریه‌های غایت‌گرا و پیامدگرا قرار دارد و البته مشهورترین و متنفذترین تقریر پیامدگرایانه در حوزه اخلاق هنجاری است.^{۱۸} دو نظریه دیگر، یعنی خودگرایی اخلاقی^{۱۹} و دیگرگرایی^{۲۰} هم از دیگر نظریه‌های پیامدگرا به حساب می‌آیند و از آن جا که سودگرایی رویکردی جمع‌گرایانه و همه‌گرا^{۲۱} دارد، از این دو نظریه اخلاقی متمایز می‌شود.

سودگرایان، درستی و نادرستی یک عمل را بر مبنای میزان سود^{۲۲} یا خوشی^{۲۳} و رفاهی^{۲۴} که از آن ناشی می‌شود، ارزیابی می‌کنند. در نظر سودگرا عمل درست و الزامی عملی است که به بیشترین میزان سود و رفاه برای بیشترین افراد جامعه ذی‌ربط بینجامد. بنابراین، اعمال بر اساس میزان سودی که به بار می‌آورند. رتبه‌بندی، تفکیک و طبقه‌بندی می‌شوند و آن عملی که به بیشترین و بالاترین میزان سود و خوش‌بختی جمعی منجر شود، فعل درست و الزامی خواهد بود. سودگرایان اصل سود^{۲۵} یا اصل بالاترین خوشی،^{۲۶} را به عنوان اصل محوری در نظام اخلاقی خود به حساب می‌آورند.

سودگرایی اخلاقی، نظریه اخلاقی محصول دوره جدید است که عمدتاً در خلال عصر روشنگری و در نوشته‌ها و آثار فیلسوفانی چون هلویسیوس (Clued Helvetius، ۱۷۱۵-۱۷۷۱ م) بروز و ظهور کرد و اولین بار جرمی بنتام، فیلسوف و حقوق‌دان اصلاح‌گرای اوایل قرن نوزدهم میلادی آن را در بریتانیا طرح و تدوین کرد.^{۲۷}

سودگرایی در نظر بنتام مبتنی بر تک اصل محوری سود است. اصل سود در نظر او، مبنای همه‌داوری‌ها و ارزیابی‌های اخلاقی است و بر همه ارزش‌ها، اصول و آرمان‌های اخلاقی حاکمیت مطلقه دارد. و همه اصول ارزشی دیگر تحت سلطه و سیطره این اصل مطلق و مبنایی

قرار می‌گیرند. مفاد و مراد از اصل سود این است که باید هر عملی را به اعتبار افزایش و کاهش که در میزان سود و لذت افراد ذی‌ربط ایجاد می‌کند، ارزیابی و ارزش‌گذاری کرد. بنابراین، باید نتایج و میزان سود و ثمراتی را که از آنها به بار می‌آید، رتبه‌بندی و درجه‌بندی کرد، آن‌گاه فعلی را که به بالاترین میزان سود و خوش‌بختی فراگیر و همگانی منجر می‌شود، به عنوان عمل درست و الزامی برگزید و عمل و اجرا کرد.^{۲۸} از این رو، ارزیابی دقیق کمی و کیفی نتایج و پیامدها و میزان سود و خوشی‌ای که به بار می‌آورند، عاملی تعیین‌کننده در ارزش‌گذاری کیفی افعال و تعیین درست و نادرست و الزامی و غیر الزامی‌اند.^{۲۹}

سودگرایی مورد نظر بنام رویکردی تجمیعی^{۳۰} دارد، به این معنا که ما را الزام می‌کند تا در پی ایجاد بیشترین میزان سود و خوشی سرجمع و کلی^{۳۱} باشیم، و به تعبیر سودگرایان ایجابی،^{۳۲} در پی بیشینه کردن سود و سعادت جمعی برآیم.^{۳۳}

سودگرایان تنها یک اصل اخلاقی، یعنی اصل سود را معتبر می‌دانند و بر یک الزام اخلاقی تأکید می‌کنند. شعارمحوری آنها، ایجاد بیشترین میزان سود برای بیشترین تعداد افراد جامعه (تحت تأثیر) است.^{۳۴}

سود از منظر سودگرایان

همان‌گونه که گفته شد، از دیدگاه سودگرایان، درستی و نادرستی یک عمل و یا رویه رفتاری را تنها سنجش و ارزیابی پیامدهای آن عمل تعیین می‌کند، و عملی درست و الزامی است که پیامدهای بهتر و پربارتی را به بار آورد، البته مراد از پیامدهای بهتر، پیامدهایی است که حاوی و حامل بیشترین میزان سود باشد و به ایجاد بالاترین سود و خوشی سرجمع کمک کند.

اما این که سودگرایان چه معنایی از سود را در نظر می‌گیرند؟ معنا و ماهیت سود چیست؟ به عبارتی، ایجاد بیشترین میزان چه چیزی ملاک درستی یا الزامی بودن یک عمل است؟ باید گفت همان‌گونه که سودگرایان می‌گویند تنها الزام اخلاقی، بیشینه کردن سود سرجمع و کلی است. اما ما باید در پی بیشینه کردن چه چیزی باشیم؟ و به بیان دقیق‌تر، معنای سود مرادف و مساوی با کدام امر ذاتاً ارزش‌مند است؟ براساس پاسخ‌های متنوعی که سودگرایان به این پرسش می‌دهند، سودگرایی شاخه‌ها و شقوق مختلف و متفاوتی یافته است که به نقل و توضیح آنها خواهیم پرداخت. این نقل و توضیح در ضمن، سیر تاریخی تطور سودگرایی را نیز نشان می‌دهد.

الف) سودگرایی لذت‌گرایانه^{۳۵}

در نظر جرمی بنتام، خوب^{۳۶} مرادف و مساوی با لذت^{۳۷} است. به اعتقاد او، «تنها لذت است که خوب است و فقط درد^{۳۸} بد است و این دو ذاتاً خوب و ذاتاً بد هستند.»^{۳۹}

او یک لذت‌گرای تمام‌عیار است که معتقد به لذت‌گرایی روان‌شناختی^{۴۰} است و شدیداً به این مسئله باور داشت که انسان‌ها همیشه و در همه حال، در پی جلب لذت و منفعت و گریز از الم و محنت‌اند، و طینت و طبیعت انسان‌ها چنان ساخته و پرداخته شده است که در رفتارها و اعمال خود جز به این دو (لذت و درد) فکر نمی‌کنند و انگیزه دیگری جز جذب منفعت و دفع درد و محنت، برای اعمال آدمی متصور نیست.^{۴۱}

به عقیده او، «طبیعت، آدمی را تحت سیطره دو حکمران مقتدر، یعنی درد و لذت قرار داده است»^{۴۲} و فقط آنها هستند که تعیین می‌کنند چه کاری را باید انجام داد. به بیان دیگر، کسب لذت و ارضای شهوات و امیال نفسانی در سرشت و سجیه یکایک آدمیان نهاده و نهاده شده است و تمامی رفتارهای ما بر مبنای این دو عنصر (درد و لذت) جهت‌دهی و تعیین می‌شوند.

بنتام معتقد بود، از آن جا که ما به حسب طبع و طینت خویش همیشه در پی جلب لذت و دفع الم بوده و هستیم و جست‌وجوی لذات موافق و متلائم با ساختار لذت‌گرای ماست، بنابراین، می‌توان چنین استنباط و استنتاج کرد که ما بر همین منوال باید همیشه در پی جذب و جلب لذت‌ها و منافع باشیم و تنها به بیشینه کردن سود و لذت و تقلیل آلام و رنج‌ها بیندیشیم. او در این استنتاج خود رویکردی طبیعت‌گرایانه دارد؛ یعنی سعی می‌کند از یک قضیه توصیفی^{۴۳} و علمی به یک قضیه توصیه‌ای، الزامی و ارزشی نایل شود که این رویکرد و شیوه استنتاجی، نقدهای بسیاری را از سوی فیلسوفان بعدی، چون جی. ای. مور^{۴۴} به همراه داشته است.

او تنها ارزش اخلاقی و ذاتاً خوب را لذت می‌داند و برای دیگر ارزش‌های اخلاقی تنها از آن جهت که به ازدیاد سطح لذات منتهی و منجر می‌شوند، ارزش و اعتبار قائل است و همه امور ارزش‌مند دیگر به غیر از لذت، تنها ارزش آلی و ابزاری^{۴۵} دارند، نه ارزش ذاتی و فی‌نفسه.^{۴۶} از این رو، بنتام را در جانب ارزش اخلاقی می‌توان یگانه‌انکار و وحدت‌گرا^{۴۷} نامید. او هیچ تکثری را در جانب ارزش‌ها بر نمی‌تابد و البته مراد او از بیشینه کردن سود و اعمال اصل سود هم، چیزی جز بیشینه کردن لذت‌ها نیست.

به عبارت دیگر، بنتام، هم در جانب ارزش^{۴۸} و هم وظیفه و الزام اخلاقی،^{۴۹} وحدت‌گراست، و تنها ارزش و الزام اخلاقی ذاتی و اصیل را ایجاد لذت و ارتقای سطح و سرجمع لذات می‌داند. به

این ترتیب، عمل اخلاقی و الزامی و خوب در نظر او، عملی است که بیشترین لذت را در مقایسه با دیگر اعمال بدیل به بار آورد. او برای تسهیل امر محاسبه و مقایسه پیامدهای لذت بخش و یا محنت‌زا، و درجه‌بندی و ارزیابی کمی و عددی آنها، مکانیزمی را طراحی و تعبیه کرده که به ماشین حساب لذت سنج^{۵۰} معروف است. ۵۱ او هفت بعد^{۵۲} از ابعاد لذت را به عنوان معیارهای لذت معرفی می‌کند که براساس این ابعاد یک سودگرا باید به تفکیک و طبقه‌بندی لذت و تعیین رتبه و درجه هر لذت به صورت عددی و کمی پردازد و در نهایت، عملی را که بر طبق این ملاک‌ها، بیشترین میزان لذت را به بار می‌آورد به عنوان عمل درست و اخلاقی تعیین و اعمال کند. او در هر موقعیت جزئی و خاصی چنین فرایندی را برای تعیین و تصمیم‌گیری لازم می‌داند و معتقد است، ما باید در هر موقعیت جزئی به چنین محاسباتی دست بزنیم و به طور مستقیم اصل سود را اعمال کنیم.^{۵۳}

این هفت بعد لذت سنج، یعنی شدت،^{۵۴} مدت،^{۵۵} قطعیت^{۵۶} یا یقین،^{۵۷} قرب (نقد یا نسیه بودن لذت و درد به بار آمده) خلوص^{۵۸} بارآوری و درجه حاصل‌خیزی،^{۵۹} و شمول^{۶۰} (وسعت دامنه لذت و درد)،^{۶۱} عمدتاً به عنوان ملاک‌ها و معیارهای کمی در ترجیح و تفاضل بین لذات و آلام به کار می‌آیند، و همان‌طور که مشهور است، بتنام در چنین محاسباتی عمدتاً رویکردی تجربی دارد و سعی می‌کند تا با استفاده از این ماشین حساب ابداعی به اندازه‌گیری‌های دقیق و تجربی لذت، دست بزند.

او تقسیمات مختلفی در باب لذت‌ها ارائه داده و در یک تقسیم کلی لذت‌ها را به لذت‌های بسیط^{۶۲} و مرکب و پیچیده^{۶۳} تقسیم می‌کند.^{۶۴} البته در همه این مراحل پیش فرض اصلی نظریه بتنام، امکان سنجش پیامدها و انجام چنین محاسبات لذت‌سنجانه است که البته در دوره‌های متأخر چنین فرض اثبات‌ناشده‌ای مورد تردید و طرد واقع شده است.

با توجه به آن چه گفته شد، بتنام سودگرا و لذت‌گرای^{۶۵} محض است که در این جهت، دیدگاه‌های او با لذت‌گرایی که در آثار و اندیشه اپیکور (Epicurus, 341-270 - B. C.) و ارستیپوس (Aristippus, 500- B.c) کورنائی در عهد باستان مطرح و مشهود است، هم‌راه و هم‌افق است. بر همین اساس، برخی تقریر لذت‌گرایانه محض بتنام را از سودگرایی صورتی از نظریه‌های لذت‌گرایانه در اخلاق دانسته‌اند که تنها فرق آن با دیگر نظریه‌های لذت‌گرایانه، تأکید بتنام بر ایجاد لذت همگانی به جای لذت شخصی و فردی است،^{۶۶} چرا که بتنام، طالب لذت همگانی است و به تعبیری، او یک همه‌گراست^{۶۷} نه یک خودگرای خودمدار.^{۶۸} از آن‌جا که بتنام تأکید بر برآورد و ارزیابی صرفاً کمی لذت، دارد، می‌توان سودگرایی لذت‌محور بتنام را، سودگرایی کمی^{۶۹} نامید.

جیمز میل، (Jims Mill، ۱۷۷۳-۱۸۳۶م) فیلسوف تجربه‌گرای بریتانیایی و همکار بنتام نیز تحت تأثیر تفکرات او به سودگرایی لذت‌گرا اعتقاد داشت و از تقریر سودگرایانه مورد نظر بنتام دفاع می‌کرد.

ب) سعادت‌گرایی جان استوارت میل

جان استوارت میل، سودگرایی^{۷۰} بلندآوازه کلاسیک، همچون بنتام یک لذت‌گراست، اما برخلاف بنتام لذات را منحصر در لذات مادی و محسوس نمی‌کرد. او دایره‌معنایی لذت را گسترده‌تر ساخت و لذات عقلانی و ذهنی را هم به آن افزود. به عبارتی، او واژه‌های یونانی Lype و hedon را، همان‌گونه که در معنای یونانی‌شان بسی فراتر از درد و لذت جسمانی می‌آیند، معنا می‌کرد، و از آنها هر نوع درد و لذتی را از جمله لذت‌های عالی‌تری چون حالت‌های فرح‌بخش ذهنی و خیالی را اراده می‌کرد، به خلاف بنتام که از واژه hedone تنها لذات حسی را مراد می‌کرد.^{۷۱} او معتقد بود التذاذ حاصل از خردمندی نوع دوستی و... با لذایذی که از خواب و خور و شهوت به دست می‌آیند، قابل مقایسه نیست. به تعبیر او، این لذات به لحاظ کیفی برتر و بالاترند.^{۷۲} او به تمایز کیفی لذات عالی و پست معتقد بود و با تأکید بر ترجیح لذات برتر (به لحاظ کیفی) می‌گفت:

بهتر است که انسان ناراضی باشد، تا خوکی باشد ارضا شده و بهتر است سقراطی ناخرسند و ارضا نشده باشد تا این که احمقی سرشار از لذت و ارضای شهوات جسمانی.^{۷۳}

این عبارات مشهور میل، به وضوح تأکید او را بر اهمیت و برتری لذاتی چون تأمل و تفکر و حالات ذهنی آگاهی‌بخشی و ابتهاج‌آفرین نشان می‌دهد.

میل در راستای همین عقیده، معتقد بود که باید در حساب لذت‌سنج بنتامی، علاوه بر محاسبات کمی و عددی، لذات و آلام را از حیث کیفیت هم ارزیابی کرد. او حساب لذت‌سنج را به دلیل نادیده‌انگاشتن بعد کیفیت، ناقص و ناتمام می‌دید. از این رو، بعد کیفیت^{۷۴} را هم به ابعاد لذت افزود. او بر این موضع پای می‌فشرد که همان‌گونه که کمیت لذات به عنوان یک معیار اساسی در ترجیح و تفاضل به حساب می‌آید، و ملاک ارزیابی‌هاست، کیفیت هم به عنوان یک بعد مهم، باید لحاظ شود.^{۷۵}

سودگرایی لذت‌گرایانه میل از آن جهت که متعادل‌تر از لذت‌گرایی تند و افراط‌گرایانه بنتام

است، نوعی دیدگاه تعدیل یافته به شمار می‌رود که به دلیل تأکید میل بر تفاضل و ترجیح کیفی لذات آن را سودگرایی لذت‌گروانه کیفی نامیده‌اند.^{۷۶} میل واژه خوب را معادل Happiness که در نظر او به لذت‌ها و خوشی‌هایی اعم از لذایذ حسی و مادی صرف ناظر بود، می‌دانست و از این رو، برخی دیدگاه سودگرایانه میل را در تشابه با دیدگاه سعادت‌گروانه ارسطو، سودگرایی سعادت‌گرایانه نامیده‌اند.^{۷۷} به عقیده برخی، تمایز کیفی که میل بین لذات قائل شده است، به نوعی تکثرگرایی در جانب ارزش‌ها منجر و منتهی خواهد شد. چرا که به هر حال، ارزش‌های والاتر نامتوافقی هستند که به لحاظ کیفی برتر و بالاترند، اما امکان رتبه‌بندی و قیاس کیفی بین آنها ممکن نیست و در نهایت، باید به نوعی تکثرگرایی ارزشی و اخلاقی^{۷۸} تن داد. در نظر عده‌ای، سودگرایی میل نه وحدت‌انگار است و نه تکثرگرا، بلکه وجه جامع بین این دو نظریه به حساب می‌آید که از آن به سودگرایی شبه‌ایدئال و شبه لذت‌گرا، تعبیر شده است.^{۷۹}

ج) سودگرایی آرمانی یا تکثرگرا

در تفکر سودگرایانه، بنتمام و جیمز میل لذت‌گرای محض‌اند، اما جان استوارت میل قائل به لذت‌گرایی تعدیل‌شده^{۸۰} است، اما به هر حال، هر سه در جانب ارزش اخلاقی وحدت‌گرا به شمار می‌روند، و تنها خوب و ارزش ذاتی را لذت می‌دانند، اما جی. ای. مور، فیلسوف معروف سودگرا در اوایل قرن بیستم، اگرچه یگانه‌انگاری را در جانب الزام اخلاقی می‌پذیرد و تک اصل سود را به عنوان اصل محوری اصالت سود قبول دارد، با بنتمام در یگانه‌انگاری لذت‌گرایانه همراه و هم‌نوا نیست. او معنا و مصداق سود را منحصر به لذت نمی‌کند. در دیدگاه او، چیزهای ذاتاً ارزش‌مند دیگری هم هستند که صرف نظر از این که لذتی به بار بیاورند یا نیاورند، دارای ارزش و اعتبارند. از نظر او، سود یک امر آرمانی است که حاصل جمع ترکیب حالت‌های مختلف، ارزش‌های متکثر است. تجارب زیبایی‌شناختی، روابط دوستانه و تحصیل آگاهی و شناخت، همه و همه به عنوان لذت‌هایی ذاتاً ارجمند و ارزش‌مندند، از این رو، مور به نوعی کثرت‌انگاری^{۸۱} در باب ارزش‌ها معتقد و متمایل است و می‌پذیرد که ارزش‌های غیر متوافق و متنوعی وجود دارند که نمی‌توان آنها را به هم فرو کاست و هر کدام ارزش و اعتبار ویژه‌ای دارند که نمی‌توان نادیده گرفت.

مور سودگرایی تکثرگرایانه‌ای را طرح کرده است که به شدت مبانی لذت‌گرایانه محض بتنام و مشی و مرام طبیعت‌گرایانه^{۸۲} در فلسفه بتنام و میل را تخطئه و تجدیدنظر جدی می‌کند. او خود موضع فرااخلاقی شهودگرایانه^{۸۳} را می‌پذیرد^{۸۴} و معتقد است در محاسبات اخلاقی باید بر شهود درونی تکیه کرد نه بر ماشین حساب لذت‌سنج. سودگرایی مور به سودگرایی آرمانی^{۸۵} و تکثرگرا معروف و ملقب است.^{۸۶} که وجه تکثرگرایانه آن مقبول طبع بسیاری از فیلسوفان قرار گرفته است.^{۸۷} البته به دلیل ساختار نسبتاً متفاوت آن (=سودگرایی آرمانی) با تقریرهای سودگرایی و عدول آن از برخی مبانی سودگرایانه، برخی آن را خارج از گردونه نظریه‌های سودگرایانه، تلقی می‌کنند و معتقدند که باید به آن نتیجه‌گرایی غیرسودنگر اطلاق کرد.^{۸۸}

اما با این همه و به رغم تلاش‌های بسیار بتنام در تهیه و طراحی یک ماشین دقیق لذت‌شمار، امکان چنین موازنه‌هایی مبهم و دیریاب به نظر می‌رسد، چرا که اساساً لذات و آلام، اموری نفسانی، درونی و شخصی‌اند که نمی‌توان با کم و کیل عددی، آنها را به سادگی ارزیابی کرد، و از سویی، طبایع انسانی متفاوت و متنوع‌اند و هر لذتی در نزد هر کسی اعتبار و ارزش علی‌حده و متفاوتی در مقایسه با دیگران می‌تواند داشته باشد، از این رو، مکانیزم لذت‌شمار بتنام، به بن‌بست خواهد انجامید، به ویژه اگر قید کیفیت را هم، بنا به نظر میل در نظر بگیریم که در این صورت کار بسی دشوارتر خواهد شد، چرا که سنجش کیفی لذات هم، مبهم و مخدوش و مقرون به محال است، چگونه می‌توان به لحاظ کیفی بین لذت نوشیدن یک نوشابه خنک در هوای داغ و یا خواندن یک شعر زیبا و یا گوش دادن به یک موسیقی لذت‌بخش و لذت حاصل از پیروزی در یک بازی حساس شطرنج، تمیز و تمایز قائل شد و به تفکیک و تفاضل کیفی آنها پرداخت. همان‌گونه که بسیاری هم بر آن صحنه گذارده‌اند، میل با افزودن بعد کیفیت، بر ابهام نظریه اخلاقی بتنام افزوده است، حتی در نظر برخی دیدگاه‌های میل با نظام اخلاقی بتنام سازگاری ندارد.

عمده انتقادات و اشکالات پیش‌فرض مبنایی بتنام این است که او به زعم خود گمان می‌کرد می‌توان با استفاده از ماشین لذت‌سنجی که طراحی کرده است، میزان و درجه دقیق پیامدهای لذت‌بخش را در محاسبه معین کرد و حتی با مقایسه سود و لذتی که به افراد می‌رسد، درجه کلی و سرجمع میزان و خوش‌بختی افراد را محاسبه و مشخص کرد.

مخدوش و مشکوک‌ترین بخش نظریه بتنام همین پیش‌فرض مبنایی اوست. لذت‌ها امور ملموس، مادی و محسوسی نیستند تا به کمند و بند کیل و مکیال‌های تجربی درآیند، و اصولاً عدم

قیاس پذیری سود و لذت افراد با هم نیز مشکل دیگری بر سر راه چنین محاسبات سودگرایانه‌ای می‌نهد که به مشکل قیاس میان فردی فایده^{۸۹} معروف است، این مشکل بسیاری را به این نتیجه رسانده است که مفاد اصل سود را در مقام خارج نمی‌توان محقق ساخت،^{۹۰} چرا که اعمال اصل سود کاملاً متوقف بر ارزیابی‌های کمی نسبت به میزان لذت و درد است و اگر چنین امری ممکن و مقدور نباشد، به تبع آن سودگرایی و اعمال اصل سود با چالش مهمی روبه‌رو خواهد بود. از این رو، برخی در صدد ترمیم نظریه اخلاقی بنتمام برآمدند و سعی کردند تا روش و راهکار دقیق‌تری برای تعیین میزان سود و سعادت و رفاه و لذت بیابند، و در نهایت، راه را برای اعمال اصل سود هموار سازند. در همین راستا، فیلسوفانی همچون برتراند راسل (B. W. Russell، ۱۸۷۲-۱۹۰۱م) ادعا کردند که در معنای سود باید ارضای امیال را دخالت داد، چرا که ارضای امیال را می‌توان به شیوه‌های خاصی درجه‌بندی کرد و آنها را طبقه‌بندی نمود و حتی به صورت عددی و کمی نشان داد، به خلاف لذت‌ها که اموری عمدتاً درونی و شخصی‌اند، به عبارتی، خوب، یعنی ارضای امیال^{۹۱} و عملی خوب، درست و الزامی است که تمایلات بشری را بیشتر ارضا کند و به خواسته‌های بشری بیشتری لباس تحقق ببوشد، و یا دست‌کم به ارضای عمیق‌تر یک میل واحد منجر شود.^{۹۲}

سود در این معنا مترادف با رضامندی و خوشنودی خاطر است. این نظریه از چند جهت با نظریه لذت‌سنجانه بنتمام، متفاوت است: اولاً، به تبع مور رویکردی تکثرگرا دارد و می‌پذیرد که چیزهای بسیاری هستند که به دلیل ذاتشان مطلوب و ارزش‌مندند، ثانیاً، سنجش میزان و شدت رضامندی و ارضای امیال آدمیان به مراتب آسان‌تر و سهل‌الوصول‌تر است از سنجش عمق، بعد، کمیت و کیفیت لذات و آلام، و ثالثاً، نظریه ارضای امیال بر تأمین خواست افراد جامعه و مردم بیشتر تکیه می‌کند و از این نظر که در پی برآوردن خواست و امیال و اعمال اراده مردم است، و به خواسته‌های مردم اهمیت بیشتری مبذول می‌دارد دموکراتیک‌تر است. ارضای امیال و خواست‌ها، محدودیت و موانع لذت‌گرایی بنتمام را ندارد و از طرفی، بر شهود درونی هم متکی و متوقف نیست،^{۹۳} بسیاری از آنان که شرط‌بندی‌ها را مشاهده کرده‌اند، معتقدند که می‌توان با برآورد دقیق امیال و میزان رضامندی و خوشنودی افراد از یک عمل یا رویه و سیاست، راهبردی را محاسبه و با یک عدد اصلی به نحو کمی و عددی نشان داد، بنابراین، تنها الزام هر فرد و حکومتی بر این مبنا، آن است که کاری انجام دهد و سیاستی اتخاذ کند که بیشترین تعداد مردم را به بیشترین میزان خوشنودی و رضایت خاطر برساند، و این رویکرد تا حدی عملی‌تر

و ساده‌تر است؛ یعنی تحصیل بیشترین میزان ارضای امیال بیشترین افراد جامعه. اما به نظر می‌رسد، تلاش برای برآورده ساختن مطلق امیال و آرزوها به رغم آن که رویکردی دموکراتیک است، اما رویه و راهبردی درست نمی‌تواند باشد، چرا که نه تنها در امکان ارضای مطلق تمایلات تردید و ابهام وجود دارد، بلکه حتی مطلوب بودن آن هم مبهم است، و مشکلات جدی و حادی را در بر دارد. مردم گاه امیال و آمال نامعقول و نابخردانه‌ای دارند، و چه بسا در بسیاری موارد، براساس جهل و حماقت و فقدان بصیرت، و یا تحت تأثیر تعصبات و حالات خاص روحی و روانی و یا عقده‌های فروخورده درونی، خواسته‌ها و امیال نامعقول و چه بسا احمقانه‌ای داشته باشند، آیا همه این امیال باید برآورده و بیشینه شوند؟ ممکن است فردی ترجیح دهد که مال کسی را به سرقت برد و یا در پی کلاهبرداری و چپاول عده‌ای دیگر برآید، و یا حتی از سر عداوت و یا کینه‌توزی، خصمانه بخواهد بی‌گناهی را به قتل برساند، آیا هر خواستی و میلی را باید گردن نهاد و در پی ارضای آن به عنوان عاملی برای بیشینه شدن سود و سعادت جمعی بود، پرواضح است که نباید همه امیال نابخردانه، بچه‌گانه و حماقت‌آمیز را به حساب آورده و به رسمیت شناخت، چرا که چنین رویکردی در بسیاری موارد به رفاه و خوشی یا خوش‌بختی فراگیر منجر نخواهد شد و چه بسا مانعی بر سر راه آن خواهد بود، بنابراین، ارضای مطلق علایق و امیال هم چندان موجه و مقبول نمی‌نماید.

برخی فیلسوفان سودگرای معاصر با وقوف به اشکالات این نظریه، به تعدیل این نظریه پرداختند که به طرح تقریرهای خاصی از سودگرایی منتهی شده است.

د) سودگرایی ترجیحی^{۹۴}

آر. ام. هر،^{۹۵} فیلسوف اخلاق معاصر، معتقد است که نباید مطلق امیال و آرزوها را به حساب آورد و در پی برآورده ساختن آنها بود، بلکه باید در پی برآوردن و ارضای امیال آگاهانه و ترجیحات^{۹۶} معقول و محتاطانه باشیم. به عبارت بهتر، باید خواست‌های سنجیده و ترجیحات مهم و معقول و حساب‌شده انسان‌ها برآورده و بیشینه شود نه هر میل و خواست خام و بچه‌گانه‌ای.^{۹۷} در نظر او باید مجموعه‌ای از ترجیحات مهم و اصیل و عقلانی را دست‌چین کرد، و سپس در پی برآوردن این ترجیحات برآمد.^{۹۸} در این نوع نگاه ما به ترجیحات مهم آدمی ترتیب اثر می‌دهیم، نه به مطلق خواست‌های بشری.

سودگرایی ترجیحی از تقریرهای مورد اقبال و شاید شایع‌ترین تقریر سودگرایی است که در

دوره معاصر رواج یافته است^{۹۹} و رویکردی به اخلاق سودانگار و تعدیل و تکمیل سودگرایی بتامی است، اگرچه فرق‌های بعضاً معتنا بهی با آن دارد.

اما با این همه، بر سودگرایی ترجیحی هم نقدهایی وارد شده است. سودگرایی ترجیحی، ما را به ملاحظه‌ترجیحات مهم و اصلی فرامی‌خواند، اما این سؤال می‌تواند مطرح شود که ترجیحات مهم و اصلی کدامند؟ چگونه می‌توان آنها را شناخت؟ آیا قید «مهم»، مفهوم اخلاقی مستقلی از اصل سود و یا به عبارتی، مقدم بر اصل سود است؟ به ظاهر اصل سود را تنها وقتی می‌توان بیان و اعمال کرد که بدانیم ترجیحات مهم و تعیین‌کننده سود و رفاه فردی واقعاً چه هستند و کدامند، چرا که اصل سود در تقریر ترجیحی آن می‌گوید که فعل و عمل درست و الزامی عملی است که بالاترین میزان ترجیحات مهم و مبنایی بیشترین افراد ذی‌ربط را برآورده سازد و از این رو، معنای اهم بودن ترجیحات امر پیشینی و مقدم بر اصل سود است.^{۱۰۰}

از سویی، هر فردی در طول زندگی خود ترجیحات متفاوت و بعضاً متباین و متعارضی می‌تواند داشته باشد. به واقع، به کدام خواست و ترجیح فردی باید توجه کرد و آن را مهم و مبنایی به حساب آورد؟^{۱۰۱} انسان فاسد الاخلاق و بی‌دینی را در یک جامعه دین‌دار و مسیحی در نظر آورید که در تمام عمر خود هیچ‌گاه روی خوش به دین و مظاهر دینی نشان نداده و همیشه در صدد امحای تفکرات دینی برآمده است. حال در وقت مرگ و پیش از مردن می‌خواهد تا کشیشی بر بالین او حاضر شود، به راستی، کدام میل و خواست انسان‌هایی که در طول مدت عمر، ترجیحات و خواست‌هایشان در تغییر و تحول است باید اصلی و مهم به حساب آیند، آیا ترجیحات افراد نابالغ را باید نادیده انگاشت؟

به نظر می‌رسد، تنها راه، توسل به ادراکات شهودی است، چرا که به ظاهر معیار و مدرکی وجود ندارد تا براساس آن ترجیحات واقعی درست و غیر قابل تغییر را بتوان برگزید، البته مشی و شیوه شهودگرایانه هم مشکلات خاص خود را خواهد داشت.

اما با همه این اوصاف، برخی معتقدند که سودگرایی ترجیحی هم مانند حساب لذت‌سنج بتام از حل مشکل قیاس میان فردی ناکام است. فیلسوفان معاصر هم‌چون کنت آرو^{۱۰۲} وجود راهی برای برهم‌انباشتن ترجیحات اصلی فرد در جامعه و موازنه و محاسبه آنها برای آن که بتوان راهبرد و سیاستی را برای برآوردن ترجیحات مهم آدمیان اتخاذ کرد، انکار کرده‌اند، که مبتنی بر مباحث پیچیده در باب نظریه بازی^{۱۰۳} است، که به قضیه عدم امکان آرو، مشهور است.^{۱۰۴}

خلاصه و جمع بندی

معنا و ماهیت سود در نظر سودگرایان کلاسیک نظیر بنتام و جیمز میل، تنها مرادف و مساوی با لذت است، و این دو بر محاسبات کمی لذات تکیه و توصیه می‌کنند. جان استوارت میل بین لذات به لحاظ کیفی تمایز و تفکیک قائل است، و بعد کیفیت را به حساب لذت سنج بنتام اضافه می‌کند، و لذت‌گرایی کیفی را عرضه کرده است.

در اوایل قرن بیستم، مور تکثرگرایی را در ارزش اخلاقی مطرح کرد و سودگرایی آرمانی را پیش نهاد. در نظر او، بیشینه کردن سود، تنها به معنای ارتقای لذات نیست، بلکه تلاشی برای به بار آوردن و بالا بردن میزان ارزش‌های متکثری است که ذاتاً ارزش مندند و لذت تنها یکی از آنهاست.

به دلیل محدودیت‌ها و مشکلاتی که سودگرایی و حساب لذت سنج بنتام در مقام تحقق خارجی با آن روبه‌رو بود، در رویکرد جدیدی، نظریه سنجش ارضای امیال مطرح شد، و پس از چندی این نظریه با طرح و تدوین دیدگاه سودگرایی ترجیحی تکمیل شد. در سودگرایی ترجیحی، بر تلاش برای برآورده ساختن ترجیحات عقلایی و اصیل و مهم تأکید می‌شود نه بر ارضای هر میل و ترجیح خام و خط‌آلود.

اما همان‌گونه که پیش از این اشاره شد، سودگرایی ترجیحی هم خالی از اشکال نبوده و از دست‌رس انتقادات به دور نمانده است. به طور کلی، ساختار نگرش سودگرایانه همیشه با معضل محاسبه پیامدها درگیر بوده است.

در نهایت، پاسخ به این پرسش که معنا و مصداق سود چیست و چه چیزی ارزش ذاتی دارد و بنابر رهیافت سودگرایانه، باید میزان آن را محاسبه و موازنه نمود و بنابر الزام اخلاقی مبتنی بر اصل سود، بیشینه کرد، ما را به تقریرهای متعدد و متنوع قسم سودگرایی رهنمون می‌سازد که شرح آنها پیش از این گذشت.

۱. سودگرایی لذت‌گرایانه بنتام و جیمز میل.
۲. سودگرایی شبه‌لذت‌گرایانه، شبه‌آرمانی، سعادت‌محور و معتدل میل.
۳. سودگرایی آرمانی یا تکثرگرایی جی. ای. مور و رشدال و
۴. سودگرایی ترجیحی آرم هر و پیتر سینگر و برخی سودگرایان معاصر.

پی نوشت ها:

1. Normative Ethics

2. Ethics

۳. از دیگر شاخه‌های مهم فلسفه اخلاق و مباحث مهم و مطرح در آن می‌توان به اخلاق کاربردی (Applied Ethics) و فرااخلاق (Meta Ethics) و روان‌شناسی اخلاقی (Moral psychology) اشاره کرد.

See: *Encyclopedia of Ethic*, Edited By Lawrence. C. Becker and charlotte B. Becker Routledge, New York and London Routledge , 2001.

4. Virtue Ethics

۵. گرتروود الیزابت آنسکام، فیلسوف اخلاق و عضو مکتب فلسفه تحلیلی است. او از طرفداران ویتگنشتاین است و در دوران حیات او ترجمه برخی آثارش را آغاز کرد.

See: Diamond. "Anscomb. E" In: *Encyclopedia of Ethics*, Edited by Lawrence C. Becker and Charlotte, B. Becker. New York and London, Routledge, 2001 VI. P.74-76.

6. Modern Moral Philosophy.

۷. برخی فیلسوفان معاصر همچون السدر مک اینتایر (Macintyre, Alsdie) و فیلیپا فوت (Philippa Foot) (۱۹۲۰) فیلسوف آمریکایی معاصر، از این نظریه دفاع می‌کنند.

8. Agent Centered

9. See: Crisp. Roger and Slote. Michal, "Virtue Ethics" in: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edited by Edward Craige: London, Routledge, 1998, v.9, p.623-625.

10. Deontological Theories

11. Divine Command Theory

12. Intuitionism

13. Teleological Theory

14. Rightness

15. See: Krosgaard. Ch. "Theological ethics", in *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, v.9, p.294.

16. Consequentialism

17. Moral utilitarianism
18. See: Crips, R & Chapel T. "Utilitarianism" in: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, v.9, p.556.
19. Egoism
See: Richmond Campel, "Egoism" in: *Encyclopedia of Ethic*, Edited by Lawrence C. Becker and Charlotte, B. Becker. New York and London, Routledge, 2001 V1. P.446-451.
20. Altruism
See: Blum Laerence "Altruism" in: *Encyclopedia of Ethic*, VI. p.50-55.
21. Universal
22. Utility
23. Happiness
24. Welfare
25. Principle Of Utility
26. Principle Of Greatest Happiness
27. See: Crips, R & Chapel T. "Utilitarianism" in: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edited by Edward v.9, p.556, And See: Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batches, Book, Kitcheners, 2000, Ch.I. & 4.
28. Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Ch.4, pp.31-35.
29. See: Bentham, Jeremy, *ibid*, Ch.4, pp.31-35.
30. Aggregative
31. Total
در دیدگاه‌های معاصر سودگرایانه، برخی بر ارتقای متوسط سطح سود و میانگین رفاه جمعی و همگانی تأکید می‌کنند که به سودگرایی میانگین (Average) در مقابل سودگرایی سرجمع (Total) شناخته شده است.
32. Positive
برخی سودگرایان در دوره‌های اخیر قائل به سودگرایی سلبی (Negative) هستند و رویکردی سلبی در سیاست سودگرایانه اتخاذ می‌کنند، به این معنا که معتقدند، ما نباید در پی بیشینه کردن رفاه باشیم، بلکه به نحو سلبی

همیشه باید در پی تقلیل آلام و دردها و زجر و زحمت‌ها یعنی (Minimize Suffering) باشیم. کارل ریموند پوپر، فیلسوف مشهور معاصر به این امر معتقد بود.

See: Smart, J. J. *Utilitarianism for and against*, New York/London, Cambridge University Press, 1973, pp.26-28.

33. Maximizing Utility

۳۴. سودگرایی در دوره‌های معاصر نفوذ و تأثیرات بسیاری داشته و متفکران بسیاری از آن پیروی و جانب‌داری کرده‌اند، البته تقریرهای متنوع و شاخه‌ها و شقوق مختلفی یافته است. سودگرایی عمل‌نگر (Act Utilitarian-ism) و سودگرایی قاعده‌نگر (Rule Utilitarianism) دو تقریر متفاوت و مهم سودگرایی به شمار می‌روند. ر. ک: فرانکنا، ویلیام، فلسفه اخلاق، ترجمه هادی صادقی، انتشارات طه، قم، چاپ اول، ۱۳۷۵، صص ۸۳-۹۴.

35. Hedonistic Utilitarianism

36. Good

37. Pleasure

38. Pain

39. Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Ch. 10, p.84.

40. Psychological Hedonism

41. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Ch.1, p.14-15.

42. See: *Ibid*, Ch.1, p.14.

43. Descriptive

44. G. E. Moore

جی. ای. مور، فیلسوف اخلاق قرن بیستم به شهودگروی (Intuitionism) باور داشت و معتقد بود برای توجیه اصول و ارزش‌های اخلاقی و تشخیص معنای خوب و بد باید به شهود عقلانی، توسل جست. او نظریه‌های سودگرایانه بنام (J. Bentham) و میل (J. S. Mill) و دیگر نظریه‌های اخلاقی همچون خودگرایی را در معرض مغالطه طبیعت‌گرایانه (Naturalistic fallacy) می‌دانست، و به شدت آنها را رد می‌کرد. ر. ک: جوادی، محسن، باید و هست، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۷۵.

45. Instrumental

46. Inherent
47. Monist
48. Value
49. Obligation
50. Felsitic Calculus (Hedonic Calculus)
51. Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Ch.4, pp.30-35.
52. Diminution
۵۳. بر این اساس، بنجام را در تحلیل و طبقه‌بندی‌های مصطلح معاصر، سودگرایی عمل‌نگر (Act Utilitarian) یا سودگرایی مستقیم (Direct utilitarian) می‌دانند، در مقابل، تقریر دیگر سودگرایی یعنی سودگرایی قاعده‌نگر (Rule Utilitarianism) نقش قواعد عام و عرفی اخلاقی را هم در تعیین درستی و نادرستی افعال نادیده نمی‌انگارد.
54. Intensity
55. Duration
56. Certainty
57. Propinquity
58. Purity
59. Fecundity
60. Extent
۶۱. وسعت و شمول، یعنی در نظر گرفتن دامنه و تعداد افرادی که تحت تأثیر لذت و درد قرار می‌گیرند. به عبارتی، عملی که بیشترین افراد را ملذذ و منتفع سازد، از درجه و رتبه بالاتری در محاسبات سودسنج، برخوردار است.
62. Simple
63. Complex
64. See: Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batches, Book, Kitcheners, 2000. Ch5, pp.35-41.
65. Hedonism
۶۶. لذت‌گرایی بنا به یک تقسیم دو فرد دارد: (۱) لذت‌گرایی شخص محور که همان خودگروی است. (۲) لذت‌گرایی کل محور که بدان سودگرایی اطلاق می‌شود.

67. Universalist

68. Egoist

69. Utilitarianism

۷۰. جان استوارت میل (J. S. Mill) فیلسوف تجربه‌گرای بریتانیایی که کتابی در فلسفه اخلاق و در دفاع از سودگرایی با همین نام (*Utilitarianism*) دارد. او مستقل از بنتام و پدرش جیمز میل می‌اندیشید و جرح و تعدیل‌هایی هم نسبت به ایده‌های سودگرایانه بنتام وارد ساخته است. به دلیل شهرت او و کتاب معروفش برخی سودگرایی را با نام او می‌شناسند.

71. See: Hare R. M. *Objective Prescription*, Oxford, London, 1999, pp.155-156.

72. "Crips and Capple Utilitarianism", In: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, V.9, p.554-556.

73. See: Mill, John, Stuart, *Utilitarianism*, Batch books, Kitcheners, 2001, Ch.2, p.13.

74. Quality

۷۵. در نظریات جدید سودگرایانه بر این مطلب تأکید می‌شود که نباید تنها به دنبال ارضای امیال و لذات شهوانی بود، بلکه برخی حالت‌های آگاهی ذهنی هم به عنوان چیزهای ذاتاً خوب باید ملاحظه و محاسبه شوند. در سنجش لذت‌گرایانه، این مبنای فکری را در نوعی خاص از سودگرایی با نام سودگرایی (بر مبنای) حالت ذهنی (Mental State Utilitarianism) می‌توان دید.

ر.ک: گری، جان، فلسفه سیاسی جان استوارت میل، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹، ص ۲۰۶.

76. Crips and Capple, "Utilitarianism", In: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, V.9, p.553.

77. Eudemonistic Utilitarianism

See: Crips and Capple, "Utilitarianism", In: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, V.9, p.552.

78. Moral Pluralism

79. See: Smart, J. J. "Extreme and Ristricted Utilitarianism", In: *Theory Of Ethics*, Edited By Philippe Foot, Oxford University Press, London Glasgow, 1979, p.39.

80. Qualified

81. Moral Pluralism

تکثرگرایی ارزشی، به این معناست که ارزش‌ها، الزامات، فضایل، ایدئال‌ها، اصول و مبانی اخلاقی فی‌نفسه (Inherently) متکثر و متعدّدند و قابل فرو کاهیدن به یک اصل واحد و قابل اشتقاق از یک اصل و آرمان واحد نیستند. در نظر تکثرگرایان اخلاقی، ارزش‌ها و خیرات مبنایی متکثر و متنوع‌اند. آیزا برلین (A. Berlin) (-) (۱۹۰۹) فیلسوف سیاسی معاصر، با تکیه بر دیدگاه مونیستی (وحدت‌گرا) به شدت از پلورالیزم ارزشی و متنوع و عدم توافق‌پذیری ارزش‌ها و هم‌چنین اصول اخلاقی دفاع می‌کند. ر. ک: گری، جان، فلسفه سیاسی آیزا برلین، ص ۶۸ و ۸۴.

82. Naturalistic

83. Intuitionism

۸۴. جی. ای. مور بنام را متهم به ارتکاب مغالطه طبیعت‌گرایانه می‌کند. از نظر او، خوب را نمی‌توان با هیچ وصف طبیعی دیگری یک‌سان گرفت. خوب امر بسیطی است که جز با شهود عقلانی نمی‌توان معنا و ماهیت آن را درک و دریافت کرد.

85. Ideal Utilitarianism

۸۶. برخی جزئی‌گرایان اخلاقی (Moral Particularists) هم به نوعی تکثر ارزشی و اخلاقی معتقدند، البته آنان به هیچ اصل اخلاقی باور ندارند و معتقدند کارها و امور اخلاقی هرگز قابل دسته‌بندی نیستند و اصول عام اخلاقی مانعی در تلاش برای تعیین و تشخیص عمل درست و صحیح و مطلوبند، و اگر چنین نباشند، دست‌کم هیچ فایده‌ای هم در بر ندارند. ر. ک: محمود فتحعلی، بصیرت اخلاقی، ص ۳۲۲-۳۲۳.

۸۷. هستنیگر رشدال H. Rashdal (۱۹۲۴-۱۸۵۸) برای اولین بار واژه سودگرایی آرمانی را برای اشاره به سودگرایی تکثرگرای مور در کتاب (Theory of Good) استعمال کرد. او هم به این دیدگاه معتقد بود.

۸۸. ر. ک: براندت، ریچارد، «اشکالات واقعی و ادعایی سودگرایی» ترجمه محمود فتحعلی، ارغنون، ش ۱۶، تابستان ۱۳۷۹، ص ۲۳۳ و ۲۳۴.

89. Interpersonal Comparison Of Utility Problem

۹۰. همپن، جین، فلسفه سیاسی، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح‌نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۰، ص ۲۲۳.

91. Desire Satisfaction

۹۲. راسل، برتراند، اخلاق و سیاست، ترجمه علی حیدریان، بی‌جا و بی‌تا، ص ۱۸۴ و ۷۵.

۹۳. ر. ک: براندت، ریچارد، «اشکالات واقعی و ادعایی سودگرایی» ترجمه محمود فتحعلی، (ارغنون، ش ۱۶، تابستان ۱۳۷۹، ص ۲۳۳ و ۲۳۴).

94. Preference Utilitarianism

۹۵. آر. ام. هر (Richard Mervin, Hear) یکی از رهبران فیلسوفان اخلاق معاصر، که در سه حوزه فلسفه اخلاق، یعنی فرااخلاق، اخلاق هنجاری و اخلاق کاربردی نظریات بحث برانگیزی دارد. او یک ناشناخت‌گرا (Non Cognitivist) و معتقد به نظریه فرااخلاقی توصیه‌گرایی (Prescriptivism) است که خود او مؤسس آن است. کتاب زبان اخلاق (*Language of Morals*) او از کتب مهم اوست که بسیار مورد توجه فلاسفه اخلاق بریتانیایی واقع شده است.

96. Preference

97. See: Honderich, Ted, *Oxford Companion to Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1995, p.890.

98. Preference

See: Hare R. M. *Objective Prescription*, pp.155-156

99. See: Mautner, Thomas, *Penguin Dictionary of Philosophy*, London, 2000, p.4-91.

پیتر سینگر (Peter Singer) (۱۹۴۶) از فیلسوفان متأخر، سودگرا و عضو پارلمان فلسفی در دانشگاه Latrobe در استرالیا، یکی از سودگرایان ترجیحی است.

۱۰۰. علاوه بر این، نظریه‌های دیگری هم نظیر نظریه فایده‌مورد انتظار (Expected Utility Theory) از سوی فیلسوفانی نظیر جان فون نویمان (J. F. Neuman) مطرح و پروراند شده، که راهی برای کاری شبیه بیشینه کردن و اندازه‌گیری ترجیحات پیش رو نهاده‌اند. ر. ک: همپتن، جین، فلسفه سیاسی، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۰، ص ۲۲۳.

۱۰۱. براندت، ریچارد، «اشکالات واقعی و ادعایی سودگرایی» ترجمه محمود فتحعلی، ص ۲۳۶.

102. Kenneth Arrow

103. Game Theory

See: Hardin, Russell, "Game Theory", in: *Encyclopedia of Ethic, Edited By Lawrence C.*

Becker and Charlotte, B. Becker, New York and London, Routledge, 2001, V.1, p.592.

104. See: Honderich, Ted, *Oxford Companion to Philosophy*, p.59.

کتاب نامه:

- براندت، ریچارد، «اشکالات واقعی و ادعایی سودگرایی» ترجمه محمود فتحعلی، ارغنون، ش ۱۶، تابستان ۱۳۷۹.
- جوادی، محسن، باید و هست، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- راسل، برتراند، اخلاق و سیاست، ترجمه علی حیدریان، بی جا و بی تا.
- فرانکنا، ویلیام، فلسفه اخلاق، ترجمه هادی صادقی، انتشارات طه، قم، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- گری، جان، فلسفه سیاسی آیزا برلین، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، انتشارات طرح نو، ۱۳۷۹.
- گری، جان، فلسفه سیاسی جان استوارت میل، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- گری، جان، فلسفه سیاسی فون هایدک، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- همپتن، جین، فلسفه سیاسی، ترجمه خشایار دیهیمی، انتشارات طرح نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۰.
- Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batches, Book, Kitcheners, 2000.
- Blum Lawrence, "Altruism" in: *Encyclopedia of Ethic*, Edited By: Lawrence C. Becker and Charlotte, B. Becker, New York and London, Routledge, 2001.
- Crips, Roger and Slote, Michel, "Virtue Ethics" in: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edited By: Edwards Craige: London, Routledge, 1998.
- Hare R. M. *Objective Prescription*, Oxford, London, 1999.
- Honderich, Ted, *Oxford Companion to Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Mill, J. S., *Utilitarianism*, Batch books, Kitcheners, 2001.
- Mautner, Thomas, *Penguin Dictionary of Philosophy*, London, 2000.
- Campel, Richmond, "Egoism" in: *Encyclopedia of Ethic*, Edited by, Lawrence C. Becker and Charlotte, B. Becker. New York and London, Routledge, 2001.
- Smart, J. J. "Extreme and Ristricted Utilitarianism", In: *Theory Of Ethics*, Edited By: Philippe Foot, Oxford University Press, London Glasgow, 1979.
- Smart, J. J. *Utilitarianism for and against*, NewYork/London, Cambridge University Press, 1973.
- Korsgaard Christine M. "Teleological ethic", In: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edited by, Edward Craige: London, Routledge, 1998.